

© Павлик Наталія Василівна,

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу психології праці ІПООД НАПН України

ФАКТОРИ ГАРМОНІЗАЦІЇ І ДИСГАРМОНІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ НА ШЛЯХУ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Актуальність проблеми розробки системи психологічного супроводу гармонійного особистісного розвитку випускників ВНЗ зумовлена низкою негативних соціально-психологічних чинників, що сприяють розвитку особистісних дисгармоній серед різних верств населення [1]. Емоційна неврівноваженість, егоцентризм, агресивність, втрата самовладання, безвідповідальність – усе це є проявами дисгармоній, які постають причинами психологічних проблем людини і негативно позначаються на її духовному і фізичному здоров'ї. В умовах відсутності зразків гармонійної поведінки молодь змушена шукати форми адаптації до соціуму. Пристосування до психогенних умов сучасності перешкоджає продуктивному розвитку особистості й руйнує гармонію її внутрішнього світу. Це позначається на нездатності молодих людей до побудови гармонійних взаємин та конструктивної самореалізації. Ця сумна реальність зумовлює необхідність створення системи духовно-психологічного супроводу навчання випускників вищих навчальних закладів, спрямованого на гармонізацію їх особистісного розвитку.

В період ранньої дорослості особистість має сформувати реалістичний світогляд; визначити професійно-кар'єрний напрям; обрати партнера для створення власної сім'ї; духовно та морально самовизначитись (усвідомити себе як дорослу людину; знайти сенс життя). Психологічний супровід має бути спрямований на допомогу у вирішенні зазначених завдань з урахуванням психологічних особливостей сучасної молоді. Нами було проведено психодіагностику рис характеру студентів Національного авіаційного університету [2]. Методом факторного аналізу визначено 17 факторів, що зумовлюють гармонізацію або дисгармонізацію особистісного розвитку. Далі наведено опис та інтерпретацію кожного фактора.

1. ФАКТОРИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ.

Фактор *гармонійного (всебічного) розвитку* має високу позитивну кореляцію з показниками реалізації усіх психологічних сфер особистості (коефіцієнти кореляції знаходяться у межах 0,33-0,79), духовного потенціалу ($r=0,64$), а також з такими рисами як чесність ($r=0,55$), креативність ($r=0,59$), толерантність ($r=0,33$), самоконтроль ($r=0,54$), організованість ($r=0,73$), впевненість ($r=0,61$), оптимізм ($r=0,77$), доброзичливість ($r=0,41$), стресостійкість ($r=0,54$). Негативна кореляція спостерігається з такими якостями як екстернальність ($r=0,-42$), лицемірство ($r=0,-32$), педантичність ($r=0,-65$), песимізм ($r=0,-64$), невротичність ($r=0,-49$), слабовілля ($r=0,-46$), тривожність ($r=0,-30$), психічна збудливість ($r=0,-29$), агресивність ($r=0,-26$). Отже, для повноцінного функціонування усіх психологічних сфер людина має бути, передусім, духовною, емоційно стійкою оптимістичною, вольовою (організованою, стресостійкою), креативною, доброзичливою.

Фактор *духовного саморозвитку за наявності дисгармонійного характеру* пов'язаний з високим рівнем духовного потенціалу ($r=0,51$), цінністю усіх психологічних сфер особистості та їх нереалізованістю (за виключенням сфери саморозвитку ($r=0,58$)) й незадоволеністю їх функціонуванням, а також з набором таких рис як: чесність ($r=0,39$), емпатія ($r=0,34$), екстернальність ($r=0,41$), педантичність ($r=0,36$), ригідність ($r=0,54$),

психічна збудливість ($r=0,54$), тривожність ($r=0,59$), агресивність ($r=0,52$), марносластво ($r=0,59$), невротичність ($r=0,55$) при відсутності толерантності ($r=-0,38$) й самоконтролю ($r=-0,40$). Інтерпретація зазначеного фактору може свідчити про невротизацію особистості, яка проявляється у неузгодженості декларованих і реально діючих цінностей. Духовний потенціал, який проявляється у високому рівні рефлексії, трансценденції та усвідомленні загальної єдності, з одного боку, спонукає людину до особистісного саморозвитку, а з іншого, унеможлиблює його, оскільки не сформований характерологічний базис конструктивного особистісного розвитку. Цей фактор ми відносимо до факторів гармонізації особистісного розвитку, оскільки, за даними наших попередніх досліджень, саме неперервний духовний розвиток людини визначає поступову гармонізацію її характеру.

Фактор *«Початок духовного розвитку»* визначає психологічно нестійкий стан особистості: з одного боку, задоволеність функціонуванням майже усіх психологічних сфер (коефіцієнти кореляції знаходяться у межах 0,25-0,38), реалізація себе у навчанні ($r=0,33$), дружбі ($r=0,38$), творчому саморозвитку ($r=0,34$), задоволеністю відпочинком ($r=0,38$), а з іншого боку – відсутності реального відпочинку ($r=-0,42$), емоційного комфорту ($r=-0,34$), волі ($r=-0,29$), що відображається у неорганізованості ($r=-0,31$), слабовіллі ($r=0,29$), безвідповідальності ($r=-0,30$), несформованості рефлексії ($r=-0,33$), самоконтролю ($r=-0,28$). Необхідність подолання цього суперечливого стану зумовлює початок свідомого духовного розвитку особистості і кореляцію з реалізацією цінності духовності ($r=0,27$). Отже, суперечливість психологічного стану молоді людини зумовлює психологічний дискомфорт, який стає детермінантою духовного розвитку особистості.

Фактор *«Спрямованість до творчості та навчання»* притаманний більш старшим студентам ($r=0,34$). Він проявляється у прагненні до творчості ($r=0,51$) й навчання ($r=0,38$) і виступає психологічним захистом сублімації при незадоволеності станом здоров'я ($r=-0,28$) і відсутністю кохання ($r=-0,43$). Сферами компенсації особистісного функціонування також частково виступають духовна ($r=0,29$), вольова ($r=0,23$), сімейна ($r=0,31$). Дія цього фактору пов'язана з розвитком лицемірства ($r=0,41$) у наслідок нецілісної самореалізації особистості. Ми відносимо цей фактор до факторів гармонізації особистісного розвитку, оскільки він спрямовує людину на шлях конструктивного подолання фрустрації, пов'язаної з коханням за допомогою навчання, творчості.

Фактор *«Подолання емоційного дискомфорту вольовим саморозвитком і творчістю»* притаманний переважно студентам, які успішно реалізуючи себе у матеріальній сфері ($r=0,26$), мають психологічні проблеми, пов'язані з емоційною нестійкістю ($r=-0,22$), песимізмом ($r=0,26$), ригідністю ($r=0,28$), відсутністю емпатії ($r=-0,32$), що спонукає особистість до лицемірства ($r=0,29$), за допомогою якого можна приховати емоційну неврівноваженість. Проте подолання емоційного дискомфорту здійснюється шляхом активізації вольової сфери ($r=0,31$), актуалізації цінностей саморозвитку ($r=0,37$) і творчості ($r=0,26$). Вольові зусилля у напрямі творчого саморозвитку сприяють також подоланню егоцентризму ($r=-0,34$) й марносластва ($r=-0,40$). Отже, Фактор *«Подолання емоційного дискомфорту вольовим саморозвитком і творчістю»* сприяє гармонізації особистісного розвитку.

Фактор *«Духовно-емоційна рівновага»* визначає гармонійний стан особистісного

функціонування, а саме: емоційний комфорт ($r=0,37$), задоволеність духовним розвитком ($r=0,42$) у сполученні з цінностями вольових якостей ($r=0,38$), відпочинку ($r=0,42$) і матеріального благополуччя ($r=0,25$). Такий стан психологічної урівноваженості сприяє формуванню чесності ($r=0,23$), толерантності ($r=0,23$) й перешкоджає розвитку психічної збудливості ($r=-0,28$) і особливо егоцентризму ($r=-0,41$). Отже, духовно-емоційна рівновага є одночасно фактором і результатом гармонізації особистісного розвитку.

Фактор «*Суперечливе самоставлення*», що притаманний переважно студентам старшим за віком ($r=0,24$), полягає у поєднанні суперечливих тенденцій, а саме: з одного боку – егоцентризму ($r=0,29$), знецінення емоційної стійкості особистості ($r=-0,41$), фрустрації матеріальних потреб ($r=-0,35$), а з іншого боку – емоційний комфорт ($r=0,28$) і задоволеність сфер саморозвитку ($r=0,34$), творчості ($r=0,24$). Цей фактор можна інтерпретувати як психологічний механізм «виживання в скрутних матеріальних умовах». Витіснення цінності емоційного комфорту, занурення у творчий саморозвиток допомагає людині абстрагуватися від матеріальних проблем і подолати емоційні негаразди.

Фактор «*Творча спрямованість поза цінностей духовності та навчання*» визначає творчу спрямованість ($r=0,28$) особистості, яка цінує емоційний комфорт і здоровий спосіб життя ($r=0,23$), але байдужа щодо навчання ($r=-0,22$) та духовного розвитку ($r=-0,26$). Цей фактор відбиває психологічну сутність «самородків» серед сучасного студентства, які щирі ($r=-0,31$), емоційно врівноважені, творчі, але не прагнуть до професійного і духовного навчання; їх творча діяльність базується скоріше на інтуїції ніж на наукових знаннях. Цей фактор умовно можна вважати фактором початкової гармонізації, за умови, що на подальших етапах таких осіб слід залучати до всебічного особистісного розвитку.

2. ФАКТОРИ ДИСГАРМОНІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ.

Фактор «*Дефіцитарне існування*» спрямовує людину у бік суто матеріального життя (домінування цінностей матеріального благополуччя, здоров'я, емоційного комфорту, родини (коефіцієнти кореляції знаходяться у межах 0,27-0,69) при неприйнятті вищих цінностей – саморозвитку ($r=0,-40$), творчості ($r=0,-42$), духовності ($r=0,-28$)). Такий особистісний розвиток пов'язаний з формуванням егоцентризму ($r=0,37$), психічної збудливості ($r=0,44$), агресивності ($r=0,46$), ригідності ($r=0,33$) при низькому рівні духовного потенціалу ($r=0,-49$), відповідальності ($r=0,-43$), емпатії ($r=0,-39$), креативності ($r=0,-38$). Отже, відсутність духовної спрямованості сприяє розвитку дисгармонійності характеру й обмежує особистісний розвиток рамками суто матеріального існування.

Схожий на попередній, фактор *неконструктивної жіночої м'якості*, що притаманний переважно дівчатам, пов'язаний з доброзичливістю ($r=0,70$), альтруїзмом ($r=0,55$), толерантністю ($r=0,34$), емпатією ($r=0,53$), при наявності емоційного дискомфорту ($r=-0,44$) (невпевненості ($r=0,43$), тривожності ($r=0,43$)), прагнення до реалізації сімейних стосунків ($r=0,50$), кохання ($r=0,48$), спілкування ($r=0,31$), відпочинку ($r=0,29$) при неприйнятті цінностей духовності ($r=-0,29$), творчості ($r=-0,29$), саморозвитку ($r=-0,41$) і волі ($r=-0,42$). Відтак, відсутність духовно-творчого саморозвитку супроводжується слабкістю емоційно-вольової саморегуляції особистості й здатністю лише до поверхового, хоча й доброзичливого спілкування. Отже, цей фактор ми відносимо до факторів дисгармонізації, оскільки він зумовлює нецілісність і суперечливість особистісного розвитку.

Фактор, що визначає *психологічний механізм «знецінення»* поєднує в собі суперечливі ознаки: відповідальність ($r=0,42$) і екстернальність ($r=0,32$); самоконтроль ($r=0,28$), стресостійкість ($r=0,49$) і неорганізованість ($r=0,27$), слабовілля ($r=0,35$); нереалізованість себе у коханні ($r=-0,50$), навчанні ($r=-0,36$) при знеціненні самого кохання ($r=-0,28$). Компенсацією виступають цінність вольової сфери ($r=0,28$) та задоволеність дружніх ($r=0,34$) та родинних ($r=0,26$) стосунків. Можемо припустити, що психологічний механізм «знецінення» зумовлений недостатнім розвитком рефлексії й працює за схемою самовиправдання: якщо я не маю певних благ або чеснот, то вони мені й не потрібні. Отже, слабовілля й бездуховність зумовлюють нездатність особистості до саморозвитку і досягнення мети.

Фактор «*Матеріально-сімейна орієнтація*» притаманний переважно дівчатам, які спрямовані на реалізацією таких сфер особистості як матеріальна ($r=0,39$), сімейна ($r=0,43$), сфера кохання ($r=0,33$) і творчості ($r=0,37$) при неприйнятті духовних цінностей ($r=-0,45$). Цей фактор пов'язаний з невротичністю ($r=0,39$), поганим самопочуттям ($r=-0,39$), слабовіллям ($r=0,25$), підвищеною рефлексією ($r=0,35$). Інакше кажучи, орієнтація суто на матеріальні та сімейні цінності при ігноруванні духовних дисгармонізує особистість, послаблює волю. Рефлексія і творчість виступають початковими формами духовності, якими людина психологічно компенсує недостатність свідомого духовного розвитку.

Фактор «*Духовно-сімейна орієнтація з недбалістю до навчання*» зумовлений сполученням задоволеності станом здоров'я ($r=0,23$), повноцінної реалізації сімейних ($r=0,39$) і духовних ($r=0,48$) сфер з нехтуванням цінностями навчання ($r=-0,28$), саморозвитку ($r=-0,45$), емоційного комфорту ($r=-0,29$). Дія зазначеного фактору сприяє розвитку, з одного боку, толерантності ($r=0,49$), а з іншого – таких негативних рис як егоцентризм ($r=0,24$), слабовілля ($r=0,30$), песимізм ($r=0,28$). Отже, відсутність мотивації до навчання, навіть за умови прагнення до духовного розвитку і наявності дружніх сімейних стосунків, визначає нецілісність й суперечливо-дисгармонійне становлення характеру особистості.

Фактор «*Спрямованість до відпочинку та дозвільного спілкування*» також виступає як психологічний механізм компенсації відсутності кохання ($r=-0,33$), який зумовлює формування внутрішнього локусу контролю і таких особливостей ціннісної ієрархії молодих людей як: високий рівень цінності відпочинку ($r=0,44$), прагнення до спілкування ($r=0,32$), дещо до творчості ($r=0,26$) і матеріального комфорту ($r=0,23$) при неприйнятті цінностей навчання ($r=-0,27$) та духовного розвитку ($r=-0,25$). У цьому випадку психологічний механізм компенсації незадоволеністю станом інтимно-особистісних стосунків спрямовує молоду людину не на професійне й особистісне зростання, а на шлях психологічного розслаблення і дозвільного спілкування. Проте слід зазначити, що довготривале перебування у стані відпочинку перешкоджає розвитку вольових і духовних якостей, оскільки позбавляє людину духовного напруження і набуття конструктивного психологічного досвіду.

Фактор «*Жорстко матеріальна орієнтація*» зумовлений прагненням до реалізації себе, передусім, у матеріальній сфері ($r=0,49$) й сфері збереження здоров'я ($r=0,42$) (спорт, фізична краса тощо) при ігноруванні цінностей родини ($r=-0,25$), творчості ($r=-0,27$), саморозвитку ($r=-0,36$). Вплив зазначеного фактору супроводжується розвитком деструктивної креативності ($r=0,30$), яка поєднана з екстернальністю ($r=0,23$),

агресивністю ($r=0,25$), слабівіллям ($r=0,26$), тривожністю ($r=0,27$). Інакше кажучи, творчість, що спрямована на обслуговування лише тілесних і матеріальних потреб людини не має нічого спільного з духовною творчістю. Отже, суто матеріально-тілесна орієнтація перешкоджає цілісності особистісного розвитку й зумовлює дисгармонійність характеру молодих людей.

Фактор «Прагматична самореалізація у творчості та навчанні» зумовлений цінностями творчості ($r=0,32$), навчання ($r=0,26$), саморозвитку ($r=0,21$) при незадоволеності стосунками з однолітками ($r=-0,30$) унаслідок лицемірства ($r=0,31$), егоцентризму ($r=0,21$). Інакше кажучи, під впливом цього фактору творчість і навчання спрямовуються на обслуговування марнославства людини (наприклад заради престижу, статусу тощо). Зазначений фактор сприяє розвитку вольових якостей ($r=0,24$) і стресостійкості ($r=0,26$), які за умови егоцентризму спрямовують особистість на шлях прагматичного самоствердження.

Фактор «Психофізична виснаженість» відображає погане самопочуття ($r=-0,24$), прагнення до відпочинку ($r=0,29$), емоційний дискомфорт ($r=-0,22$), що викликає порушення стосунків в родині ($r=-0,25$). Впевненість ($r=0,26$) досягається за рахунок педантизму ($r=0,30$). Проте психофізична виснаженість сприяє розвитку духовної чутливості, яка стає основою духовного розвитку особистості ($r=0,26$). Отже, зазначений фактор відбиває перехідний (кризовий) стан особистісного розвитку, що за умови належного спрямування і гармонійного оточення може сприяти гармонізації характеру студентів ВНЗ.

Враховуючи зазначені фактори, зазначимо, що психологічний супровід студентів ВНЗ полягає у психологічному консультуванні, психотренінгових заняттях, що спрямовані на підсилення факторів гармонізації особистісного розвитку та усвідомлення і поступове нівелювання факторів його дисгармонізації.

Список використаних джерел:

1. Авдеев Д. А. Нервность: ее духовные причины и проявления. – 6-е изд., доп. / Д. А. Авдеев. – М. : МБЦ Серафима Саровского, Омега, 2009. – 320 с.
2. Павлик Н. В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.07 / Наталія Василівна Павлик. – К., 2017. – 43 с.